

■ Του ΧΑΡΗ ΣΤΡΑΤΙΔΑΚΗ*

Αναδιφώντας το χθες (346)

Επισκέψεις στο αστικό πράσινο του Ρεθύμνου (3)

αυτή και επειδή συνηθίζεται μεν να μας αρέσουν οι επέτειοι και οι γιορτές («βίος ανεόρταστος, οδός απαυδόμενος») αλλά να μην προβληματιζόμαστε παράλληλα για το μέλλον του αντικειμένου που υπενθυμίζουμε, θα πρέπει ν' αρχίσουμε να διαμορφώνουμε μια κάποια φιλοσοφία και πολιτική για το πράσινο της πόλης μας.

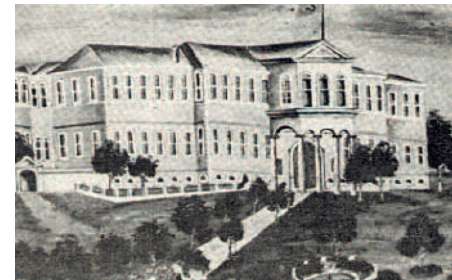
Ψήγματα προς αυτή την κατεύθυνση δίνει νομίζω, αφού τοποθετήσει το θέμα σε ιστορική βάση, το βιβλίο μου «Θα υπάγω εις τους κήπους». Επισκέψεις στο αστικό πράσινο του Ρεθύμνου» που εκδόθηκε το 2017 και η κυκλοφορία του ακολουθήθηκε από σχετικούς ιστορικούς περιπάτους και βιβλιοπαρουσίαση στον Δημοτικό Κήπο. Το βιβλίο διατίθεται στα γραφεία των «Ρεθεμνιώτικων Νέων». Επιλέγω σήμερα τρεις από τις δεκάδες στάσεις του, προκειμένου να ξαναθώ, στα μέτρα των δυνατοτήτων μου, το θέμα του αστικού πρασί-νου.

ΣΤΑΣΗ 1^η: ΠΛΑΤΕΙΑ ΗΡΩΩΝ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟΥ

που προορίζεται για χορτονομή). Εδώ, ανατολικά του τότε Διοικητηρίου, διαμορφώθηκε επί δημαρχίας Χουσί Βακογλάκη (1911-1919), ένας κήπος. Απαρτιζόταν από μια εκατοντάδα πυκνοφυτεμένων πεύκων, με τρεις σκυρόστρωτους διαδρόμους ανάμεσά τους.

ΣΤΑΣΗ 1^η: ΠΛΑΤΕΙΑ ΗΡΩΩΝ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟΥ (συνέχεια)

Το (ε)σώχωρος κήπος, πλατεία, πάρκο. Κατά την οθωμανική εποχή, η περιοχή της (ε)Σω-χώρας έφερε την ονομασία «Μικρά Χασιλια» (> τουρκ.hasil = το νεαρό κριθάρι

ΣΤΑΣΗ 1^η: ΠΛΑΤΕΙΑ ΗΡΩΩΝ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟΥ (συνέχεια)
Αφαίρεση και όχι πρόσθεση πρασίνου

προϋπάρχοντος υψηλού πρασίνου. Παρότι η παρέμβαση στην περιοχή χαρακτηριζόταν «βιοκλιματική», οι νέες φυτεύσεις ήταν ελάχιστες. Κατά τις διαμορφώσεις, δε, του γειτονικού γηπέδου και του νοτιότερου απ' αυτό χώρου στάθμευσης θυσιάστηκαν και μερικά από τα αλμυρικά της περιοχής.

Το 1962, ένας άλλος δήμαρχος, ο Στέλιος Ψυχουντάκης, διαμόρφωσε τον χώρο σε ευρύχωρη πλατεία, με πράσινο στο εσωτερικό και σιντριβάνι στο κέντρο της. Πρόσφατα, το έτος 2016, η πλατεία μετατράπηκε σε πάρκο, με διατήρηση του

ΣΤΑΣΗ 1^η: ΠΛΑΤΕΙΑ ΗΡΩΩΝ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟΥ (συνέχεια)
Βιοκλιματικές πλατείες.

Δεν είναι μόνο η πλατεία της Σοχωράς (στη φωτογραφία η σημερινή κατάσταση του πρασίνου) που διεκδικεί τίτλους, τους οποίους δεν αξίζει. Παλιότερα, η πλατειούλα μπροστά στην κρήνη Rimondi διεκδικούσε εκείνον της Πράσινης Πλατείας, εξαιτίας αποκλειστικά και μόνο των πολιτικών φρονημάτων κάποιων καταστηματαρχών της! Υπάρχουν όμως και πλατείες που δείχνουν έναν «τρίτο δρόμο». Η πλα-τεία 25ης Μαρτίου δημιουργήθηκε τη δεκαετία του 1980 με παραχωρήσεις γης των παρόδιων ιδιοκτητών και διαμορφώθηκε με έξοδα των αποφοίτων των Γυμνασίων αρρένων και θηλέων του σχολικού έτους 1945-46, με πρωτοβουλία του αείμνηστου Μανού Αστρινού.

ΣΤΑΣΗ 1^η: ΠΛΑΤΕΙΑ ΗΡΩΩΝ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟΥ (συνέχεια)
Βιοκλιματικές πλατείες.

Μια άλλη πραγματικά πράσινη πλατεία είναι η μικροσκοπική που διαμορφώνεται παράπλευρα της οδού Κορνάρου. Πρόκειται για μια από τις ορθογωνικές διευρύνσεις που απαντώνται στην παλιά πόλη, επιτρέποντας στα απέναντι σπίτια να «αναπνεύσουν». Οπωσδήποτε, και στις δύο αυτές πλατείες, οι γείτονες εκτιμούν το πράσινο και το περιποιούνται, διατηρώντας το σε άριστη κατάσταση.

ΣΤΑΣΗ 2^η: ΟΔΟΣ ΜΕΛΙΣΣΙΝΟΥ 11 & 17

Περιβόλια στις σπιανάδες.
Κατά τη Βενετοκρατία, το Ρέθυμνο απέκτησε δύο σημαντικές οχυρώσεις, πέραν της αρχικής του Castel Vecchio: την περιμετρική (1540-1570) και αυτήν της Φορτέτζας (1573-1580). Η οχυρωματική τέχνη της εποχής επέβαλε τη διατήρηση ακάλυπτων χώρων μπροστά από αυτές, χώρων που ονομάζονταν σπιανάδες (>ιταλ. sriapane =ισοπεδώνω) και οι οποίοι, επί οθωμανικής κυριαρχίας, άρχισαν να καλλιεργούνται, μετονομαζόμενοι σε περβόλες. Η πρακτική επιβίωσε ως τη σύγχρονη εποχή, οπότε, όσες περβόλες δεν είχαν στο μεταξύ οικοδομηθεί, μετατράπηκαν σε χώρους στάθμευσης αυτοκινήτων.

ΣΤΑΣΗ 3^η: ΟΔΟΣ ΜΕΛΙΣΣΙΝΟΥ 11 & 17 (συνέχεια)

Περιβόλια στις σπιανάδες.
Ήταν, κατά σειρά, οι περβόλες των Χαρακιών, του Λυκούργου και της Αγγελιδάκαινας, αλλά και η περισσότερο εκτεταμένη στο Ελιδάκι, νότια του περιμετρικού τείχους (εικόνα). Φωτεινή εξαίρεση διαφορετικής διαχείρισης ενός τέτοιου χώρου υπήρξε η περιοχή του Εικαστικού Παιδοτόπου, κάτω από τα τείχη της Φορτέτζας, σε σχεδιασμό του αρχιτέκτονα Τάσου Μπίρη. Σήμερα παραμένει, δυστυχώς, εγκαταλελειμμένη.

Ο χλωριδικός πλούτος των τειχών της Φορτέτζας (1)

Ακούστηκε σαν πρωταπριλιάτικο αστέιο, όταν ο Σύλλογος Κατοίκων Παλιάς Πόλης ανακοίνωσε ότι διοργανώνει ξεναγήσεις στη χλωρίδα των τειχών της Φορτέτζας. Το αστέιο, όμως, έγινε πραγματικότητα στις 22 Μαΐου 2016, όταν ο συγγραφέας του βιβλίου εμπύχωσε την ξενάγηση «Προμαχόνες και κανονιοθυρίδες, κολισαυρές και πετρομαρουλίδες: περιήγηση στον μνημειακό, χλωριδικό και πανιδικό πλούτο των τειχών της Φορτέτζας».

Ο χλωριδικός πλούτος των τειχών της Φορτέτζας (2)

Οι συμμετέχοντες είχαν την ευκαιρία να γνωρίσουν τους προμαχώνες και τις πύλες του φρουρίου, αλλά και μια εικοσάδα διαφορετικών φυτών του. Η δεύτερη ξενάγηση, δε, στις 5 Ιουνίου, ήταν διαδραστικότερη, εμπλουτισμένη με έκθεση βιβλίου και εργαστήριο παρασκευής τουρσιού από φρουριακά κρίταμα! Ο απώτερος σκοπός των ξεναγήσεων, ωστόσο, δεν επιτεύχθηκε: τρία χρόνια μετά, τα φυτά εξακόλουθον να θάλλουν, διαβρώνοντας με τις ρίζες τους τα τείχη...

«Δεν άνθησαν mataiwos» στα τείχη... (1)

- Αγκάραθο (Phlomis lanata)
- Αγριάδες (Cynodon dactylon)
- Αγριομαϊντανό (Scaligeria pariformis)
- Αγριομαργαρίτες (Chrysanthemum segetum)
- Αστοιβές (Sarcopoterium spinosum)
- Βρωμόδεντρα (Ailanthus altissima)
- Γαϊδουράγκαθα (Silybum marianum)
- Γλαύκια (Glaucium flavum)
- Ζοχοί (Sonchus asper)

«Δεν άνθησαν mataiwos» στα τείχη... (2)

- Θρύμπες (Satireja hortensis)
- Θυμάρις (Thymus vulgaris)
- Κάπαρες (Capparis spinosa)
- Κρίταμα (Crithmum)
- Μεσημβριάνθεμα (Artenia Cordifolia)
- Εϊνίδες (Oxalis acetosella)
- Πετρομαρουλίδες (Petromarula pinata)
- Πικραγγοιριές (Ecballium elaterium)
- Σταφυλίνακες (Daucus carota)
- Συκιές (Ficus carica)

Εκπληξη...

Ευτυχώς, φαίνεται ότι κάποιοι άνθρωποι ανάμεσά μας και διαβάζουν και παραμένουν ενεργοί πολίτες, αρνούμενοι ν' ανεχτούν τη μιζέρια και προετοιμάζοντας ένα καλύτερο μέλλον για τα παιδιά τους!

Η εκπληξή μου ήταν μεγάλη όταν οδευόντας προ καιρού προς τη «Γραφοτεχνική» και απολαμβάνοντας (με το ένα μάτι, καθ' ότι εποχούμενος!) τη νηίδα ανάμεσα στον ΒΟΑΚ και στην παράπλευρη προς νότον οδό, το μάτι μου έπεσε στο ονοματεπώνυμό μου. Μπόρεσα να σταματήσω στον γυρισμό προς την πόλη και διαπίστωσα ότι νινόταν αναφορά στο βιβλίο μου από το οποίο επέλεξα τα σημερινά αποσπάσματα.

Έφυγε κι ο Χριστόφορος...

Τη χρονιά που πέρασε είχαμε πολλές απώλειες σημαντικών προσώπων. Στην Κρήτη δεν ήταν μόνο ο Νίκος Ψιλάκης και κάποιοι ακόμα άλλοι, αλλά κι ένας από τους παλιότερους φιλοκρήτες, (κατά το «φιέλληνας»), ο κοινωνικός ανθρωπολόγος Χριστόφορος Βαλλιάνος. Πέθανε τον περασμένο Φεβρουάριο αφήνοντας πίσω του εκλεκτές μελέτες και εκδόσεις, ένα από τα καλύτερα μουσεία της Κρήτης, το Μουσείο Κρητικής Εθνολογίας και το Κέντρο Ερευνών Βώρων. Είχε έρθει στο νησί μας σε άνωποπο χρόνο, μετά τις σπουδές του στη Γαλλία και αφού διετέλεσε ιδρυτικό μέλος και πρώτος πρόεδρος της Ελληνικής Ορνιθολογικής Εταιρείας (δευτέρος από αριστερά στη φωτογραφία). Τον θυμάμαι να μας ξενάγει στα έργα ζωής του στη Μεσαρά, με τους φοιτητές του καθηγητή κοινωνικής ανθρωπολογίας Γιώργη Νικολακάκη, έχοντας μέσα του μεγάλη δύναμη και νεανικό σφρίγος. Ας είναι ελαφρό το χώμα που τον σκέπασε κι ας φροντίσουν να αποδειχθούν αντάξιες της προσφοράς του οι κοινωνίες που ευεργέτησε!

Έφυγε κι ένας σεμνός Σοχωριανός

Σε ηλικία 84 ετών έφυγε κι ο Γιώργος Ζουρμπάκης, νεανικός σαν έφηβος και πνευματώδης όπως υπήρξε σ' ολόκληρη τη ζωή του. Αρχικά είχε βιοποριστεί ως λογιστής, επάγγελμα το οποίο άφησε για ν' ανοίξει ένα παλαιπωλεείο δίπλα στο παλιό Μουσείο. Το μαγαζάκι του ήταν ο χώρος των μικρών πραγμάτων, που όμως το ένα ήταν σημαντικότερο από το άλλο: αυστηρά επιλεγμένα βιβλία, πληθώρα ιστορικών καρτ ποστάλ, ιδιαίτερα της περιόδου της Κρητικής Πολιτείας, πολλές απ' αυτές σπανιότατες, έγγραφα, προγράμματα εκδηλώσεων, παλιές επιστολές, προκηρύξεις, νομίσματα κ.λπ. Εκεί ήταν το στέκι όχι μόνο των διανοούμενων και των συλλεκτών του Ρεθύμνου, όπως του Γιάννη Σπανδάγου και του Γιώργου Εκκεκάκη, αλλά συνολικά της Κρήτης, και όχι μόνο για αγορές αλλά και για να τον συμβουλευτούν σε θέματα ιστορικά. Γιατί μέσα από το επάγγελμά του είχε μετεξεληχθεί σ' έναν οργανικό διανοούμενο. Θα τον θυμάμαι να συμμετέχει στους ιστορικούς περιπάτους μας με τις «Ημέρες Ρεθύμνου» και να συνεισφέρει τις γνώσεις και τις εμπειρίες του, πάντα από το παρασκήνιο, πάντα γνώστης, πάντα ταπεινός και σεβασμός.

Καλή και παραγωγική χρονιά, Γιώργο!

Ο Γιώργος Φρυγανάκης δεν προβληματίζεται κάθε χρόνο τέτοιες μέρες τι γιορτινή κάρτα να στείλει, χάρτινη με το ταχυδρομείο ή ψηφιακή με το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο. Δεν χάνει τον καιρό του με τέτοιες σκέψεις, αλλά επιλέγει να γράφει ασταμάτητα βιβλία και να τα χαρίζει προς ανάγνωσις σε συγγενείς, φίλους και φιλαναγνώστες. Έτσι φέτος επέλεξε να μας στείλει σε ηλεκτρονική μορφή το βιβλίο του «Ρεθυμνημειακά (λόγια μνημείων ή από σπασμένα Ρεθύμνου)», ένα βιβλίο για μουσεία, ανδριάντες, κτίσματα, συνοικίες, σχολεία και τόσα άλλα. Ένα βιβλίο που δεν μπορεί να κρύψει την πίκρα του συγγραφέα του για τα όσα συμβαίνουν δίπλα μας και για το πόσο κοντή είναι η μνήμη και η ιστορική μας συνείδηση. Να έχεις την υγεία σου, φίλε Γιώργο, και να μας χαρίζεις κάθε χρόνο - κι ακόμη πιο συχνά - τις δημιουργίες σου!

* Ο Χάρης Στρατιδάκης είναι Δρ Παιδαγωγικής-Ιστορικός Ερευνητής-Συγγραφέας strharis@yahoo.gr, 2831055031